

ӨОЖ 7. 097

Ж. Әбдіжәділқызы

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

Тележурналистика функциялары және отандық телеарналардың даму тенденциялары

Мақалада тележурналистиканың функциялары және отандық телеарналардың даму тенденциялары туралы баяндалады. Тележурналистиканың қоғам өміріндегі рөлі қарастырылады. Сонымен қатар отандық телеарналардың ақпараттық және мәдени-ағартушылық бағыттағы бағдарламаларына контент-талдау жасалады.

Түйін сөздер: тележурналистика функциялары, телеарна және тележурналист имиджі, экран эстетикасы, кәсіби әдеп, кәсіби шеберлік, кәсіби деңгей, кәсіби жауапкершілік және кәсіби ар-ұждан категориялары, рейтингтік көрсеткіш.

J. Abdizhadilkyzy

Trends in the development of domestic television and feature journalism

Function of TV journalism and evolution tendency of native broadcasting describe in article. Function of TV journalism consider as role of mass media in community. Particularly analyse informative and cultural enlighten programs in native broadcasting.

Key words: Function of TV journalism, image of TV channel and TV journalist, professional ethics, professional skills, responsibility in TV ether, rating indicator, screen esthetics, professional level.

Ж. Абдижадилқызы

Тенденции развития отечественных телеканалов и функций тележурналистики

В статье рассказывается о функциях тележурналистики и тенденциях развития отечественных телеканалов. Рассматривается роль тележурналистики в жизни общества. Автор проводит контент-анализ информационных и культурно-просветительских программ отечественных телеканалов.

Ключевые слова: функции тележурналистики, имидж телеканала и тележурналистов, эстетика экрана, категории профессиональной этики, профессионального уровня, профессиональной чести, рейтинговые показатели.

Егер теледидар өмір айнасы десек, әлбетте, ұлттық тележурналистика – шын мәнінде, бүтін бір ұлттың болмыс - бітімін танытатын барометрі. Ал көгілдір экранның ақпарат көзі, идеологиялық құрал, тәрбие тетігі, саяси алаң, әлеуметтік институт, көңілашар құбылыс ретінде қоғамға тигізетін оң әсері мен теріс ықпалының аражігін айырып, тізгініне ие болатын телеарна басшылары мен телеарна журналистері.

«Қандай да бір ел қарқынды даму жолына түссе болғаны, сол елдің адамдарының бәрі дерлік сөзді иелену кәсібінің ең жақсы, ризығы мол нан табудың тиімді тәсіл екенін түсіне бастайды»/1/. Дәл қазіргі таңда көгілдір экран төрінен тіл қатып, көрерменнің көзайымына ай-

налу әсіресе, әншілер мен актерлер, тіпті, экономистер үшін қолжетімді мақсатқа ұласуда. Сондықтан да біздің өркениет өрісіне ұмтылған тәуелсіз еліміздің телеақпарат кеңістігіндегі бір жағынан сауатсыз көшірмелерге көмілген, екінші жағынан, аспаннан жауған «жұлдыздар тасқынына» тап болған кейбір телеарналардың өз тірліктеріне сын көзбен қарауы үшін басып айтатын, ашып айтатын ағайынның ащы шындығына зәру екенін айтпасақ амал жоқ. Бұл ретте отандық тележурналистиканың өзіне тиесілі міндеттерін қалай атқаруда деген сауалға жауап іздеуден гөрі оны неге атқара алмау себептерін сөз ету әлдеқайда маңызды екенін атап айту-парыз. Әлемдік тележурналистиканың қаншалықты қарыштап,

қарқынды түрде дамып бара жатқанын ескерсек, еліміздегі телеақпарат кеңістігінің мүшкіл халі біздің мемлекетіміз үшін сөз бостандығының әлі де қол жетпес дүние екенін мойындауға мәжбүр етеді. Бүгінгі таңда Қазақстандағы телеиндустрия сандық шетелдік телеарналардың есебінен үлкен бәсекеге тап болды. Сол себепті толассыз ақпарат ағымында күн кешетін адам өмірдің сан қилы салаларынан хабардар болуы да ғажап емес. Осындай жағдайда өзінің шығармашылық жұмысын жүргізетін журналист үшін бұл үлкен кәсіби сынақ десек болады. Көрерменнің ойынан шығу, қажетті ақпарат ұсына білу, көкейіндегісін дөп басып, көңілінен шығу, тіпті, әдеттен тыс ерекше дүниелермен таң қалдыру журналистен толассыз ізденісті талап етеді. Ғаламдастыру үдерісінің қарқын алып, жас пен кәрінің интернет алдынан шықпай, сондағы ақпаратты оқып, содан қажеттісін тауып алып отырғанына қарамастан, телевизия өнімдеріне деген сұраныс артпаса төмендеген жоқ. Қайта әлемнің кез-келген елінің телеөнімін көру қол жетімді болған сайын, ауқымды аудиторияның назарын жаулап алу мүмкіндігінің аясы мейлінше тарыла түсуде. Себебі, өздерін жетілдіруге жан-жақты мүмкіндігі бар жастар ағылшын тілін еркін меңгеріп, «Би-Би-Си» жаңалықтарын қарап, мейлінше шетел бағдарламаларына қызығушылық танытатыны жасырын емес. Басқа елді былай қойғанның өзінде көршілес Ресейдің телеиндустриясындағы тележобалардың біздің отандық телеөнімдерден оқ бойы озық екенін тағы да мойындамасқа шара жоқ. Жан-жақты зерттеу, мәселенің байыбына барып, терең зерделеу, журналистік ойдың дәлдігі мен оның берілу тәсілдерінің сан алуандығы, ақпараттың шынайылығы, жеделдігі мен өзектілігі тұрғысынан көршілес елдің журналистерінен көп дүниені үйрену қажеттігін уақыт көрсетіп отыр. Осы орайда, Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев мына мәселені атап өткен болатын: «Біз қуатты сыртқы күштер келешегімізді айқындауда сөзсіз елеулі роль атқаратын күннен-күнге өсе түскен ауқымдану мен ұлғайып келе жатқан өзара тәуелділік дәуірінде өмір сүріп отырмыз. Бүгінгі таңда еліміздің алдында ең алдымен, болашақта әлемнің дамыған елдерінің осындай инфрақұрылымдарымен бәсекелесуге

қабілетті дербес тәуелсіз және тиімді телекоммуникациялық қызмет көрсету жүйесін құру міндеті тұр» /2/. Тележурналистиканың функциялары туралы тұжырым жасап, оның жүзеге асу барысы туралы ой тарқату үшін ғылыми еңбек жазу – журналистика теориясын зерттейтін ғалым ретіндегі кәсіби парызымыз. Тележурналистиканың функциялары, яғни, атқаратын міндеттері оның БАҚ жүйесіндегі алатын орны мен адамзат қоғамындағы атқаратын ролі негізінде айқындалады. Әлбетте, тележурналистиканың қоғамдағы атқаратын ролі қалың бұқараның қажетін өтеу қисынына орай жүзеге асады. Телевизияның бейнелік сипаты мен ақпарат таратудағы айрықша мүмкіндігі аясында атқаратын қызметтерін мынадай функцияларға топтастыруға болады: 1. Ақпараттық; 2. Мәдени – ағартушылық; 3. Интегративтік (адамзатқа тән құндылықтарды қамтамасыз ету) 4. Әлеуметтік – басқарушылық 5. Ұйымдастырушылық 6. Танымдық (білім берушілік) 7. Рекреативті (адамның күні бойы жұмсаған күш-қуатын қайта қалпына келтіру). Осынау телевизияға жүктелетін жеті міндетті түгел сараптауды бір ғана ғылыми мақаланың аумағына сыйғызудың қисыны келе қоймас. Сондықтан, ең маңызды екеуіне ғана тоқталып өтейік: Біріншісі - ақпараттық функция, яғни, күнделікті оқиғалармен хабардар ететін жаңалықтар қызметі. «Қазіргі таңда әрбір телеарнаның өзіндік бағыты бар Оның үстіне олар бір-біріне ұқсамайды. Ортақ ымырасы жоқ болғаннан кейін, әрине, қолға алынған әрбір істің берекесі қашатыны белгілі»/3/. Әдетте, бір жаңалықты, яғни, белгілі бір оқиғадан түсірілген телематериалды сюжет етіп әзірлеп, барлық телеарна бір күнде береді. Телеарналардың бірінен соң бірін қараған көрерменнің бір жаңалықты сан рет қайталап көруден жалықпасқа шарасы жоқ. Өйткені, бәрі бір сарында, сол қалпында стандартты түрде ұсынылады. Әрине, салыстырмалы түрде бірі - ілгері, бірі – кейін. Тіпті, «Айқын» газетінің «Дидар» қосымшасындағы деректер бойынша «31- арнаның» «Информбюросы», «КТК» және «7- арна» телеарналарының жаңалықтар қызметі «Ұлу жылының үздігі» атанды. Бірақ, іс жүзінде күнделікті жаңалықтарды жедеғабыл, әрі дәйекті етіп жеткізуден алдына жан салмайтын дарабоз телеарнаны атын атап,

түсін түстеп айдар тағатындай айғақ жоқтың қасы. Екіншісі – мәдени-ағартушылық қызмет. Дәл осы қызметтің бірегейі – қазақ музыкасының насихаты. Өкінішке орай, ұлттық музыка насихаты «Қазақстан» ұлттық арнасындағы «Телқоңыр» аясындағы айтуға ауыз ұялатын әңгімемен шектелуде. Әсіресе, «Ақбұлақ» әні туралы дау-дамай ән авторы Бәкір Тәжібаевтың аруағынан да, ұлттық музыкадан ұлағат алуға ұмтылған ұрпақтан да ұят болды. Дәл қазір кезек күттірмейтін екі мәселе бар: біріншісі: қайда қарасаң да санаулы жұлдызсымақтардың сан қилы жолмен бой көрсетуі (мысалы: «Еларнадағы» - «Фобия», «31 – арнадағы «Мамия», т.с.с.) екіншісі: жаңалықтар желісіндегі жетіспейтін дәлдік пен нақтылық, деректілік пен дәйектілік (күнделікті оқиғалардан түсірілетін сюжеттер жалпылама, бір сарынды болып келеді және стандартты сипатта баяндалады, бейнекөріністен де тілшінің баяндауынан да я көрермен назарын аударып алатын немесе ұзақ уақыт есте сақталып қалатын айрықша қолтаңба айында жылында бір жылт ететін, өте сирек құбылыс. Оның үстіне ұялмай-қызармай қайталанатын сюжеттерден көз сүрінеді).

Түптеп келгенде, телевизияның атқаратын міндеті әрдайым тұрақты. Біз тілге тиек еткен функциялар: біріншіден, қалың бұқараны ақпараттандыру, екіншіден, мәдени-ағартушылық қызмет атқару. «Ал тұтастай алғанда, тележурналистика функцияларының орындалу сапасына қарай телеарналар қызметінің қандай екендігін байыптауға болады. Егер телеарна ақпарат таратып, мәдени-ағартушылық бағыттағы үгіт-насихат орнына көрерменнің дүниетаным көкжиегін тұйыққа тіреп, телебағдарламалардың кәсіби деңгейін төмендетіп жіберсе, көңіл сергітіп, көкейге қонатын көрікті ой түюге ықпал ететін көңілашар бағдарламалардың орнына күмілжіген күлдібадам бірдеңе ұсынса, онда телеарнаның өзіне жүктелген міндетті орындай алмағаны. Өйткені, әрбір адам көгілдір экранға көз тіге отырып, кез-келген телеарнаның өз қызметін қалай атқарып отырғанына көз жеткізе алады. Соған байланысты әркім өзіне қажет арнасын тауып алады» /4/. Әлбетте, телеарнаның кәсіби деңгейі арна тележурналистерінің кәсіби шеберлігінің көрсеткішіне келіп тіреледі. Тіпті,

телеарна имиджі арна тележурналистерінің имиджіне тікелей байланысты болады. Өйткені, телеэфирге шығып, бүтін бір мемлекет халқына сөзін жолдайтын тележурналистерге жүктелетін міндет күрделі де қомақты. Тележурналистер кәсіби жауапкершілік пен кәсіби ар-ұждан категорияларына бағынуы тиіс. Осы орайда, телеарна қызметкерлерін таңдау барысында мынадай талаптарды басшылыққа алу-шарт. «1. Тележурналист қазақ тілін шешендік өнермен жетік меңгерген, ең болмаса жақсы білетін адам болуы керек. 2. Тележурналист мәдениет пен өнерден, ұлттық салт – дәстүрден, сонымен қатар, саясат пен экономикадан хабары бар дүниетаным аясы кең және өресі биік маман болуы – шарт. 3. Тележурналист АҚШ-тың, Ресейдің, т.с.с, шетелдің телехабарларын сөзбе-сөз аударып, қаз-қалпында қайталамастан ұлттың менталитетіне лайықтап ұсынуы тиіс. 4. Телеарна басшылығына ұлттың тіліне, мәдениетіне, тарихына және келешегіне жаны ашитын журналисті тағайындаған жөн» /5/.

Ал аталмыш категориялардың объективті және субъективті негіздері қоғамдық пікір қалыптастырудың мейлінше сапалы болуын қамтамасыз етеді. Сол тұрғыдан алғанда, тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйіні ұлтымыздың ұлы ойшыл ақыны, данышпан Абайдың «Әдептен озбайын, жүректен қозғайын,...» деген сөзі, ұлттық тележурналистика мамандары үшін кәсіби әдеп принципіне айналуы – шарт. Көгілдір экран мінберіне жармасқан жұлдызсымақтардан сол принциптердің орындалуын он есе, тіпті, қажет болған жағдайда жүз есе талап ету керек. Сол талапты орындамайтын, тіпті, оған мойын бұрмайтын «жұлдызды науқастарды» бейнелі ақпарат айлағынан аластау керек. Сонда біріншіден, кәсіби тележурналистер өз теріміздің пұшпағын өзіміз илеп, дамуға бет аламыз да, ал өнер өрісінің мамандары репертуарларын байытып, бейнебаяндарын түсіріп, өз бағыты бойынша ізденуге кірісер еді. Мүмкін сонда ғана тележурналистика функциялары тележурналистердің шығармашылық қабілеті мен кәсіби шеберліктерінің нәтижесінде кәсіби деңгейде жүзеге асырылып, ұлттық телевизия әлемдік өркениет өрісіне бет бұратын болар.

Әдебиеттер

- 1 Луначарский А.В. Речь на открытии института живого слова (15 ноября 1918ж.) // Театр, № 9. 1968 – С.85.
- 2 Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан -2030» Қазақстан халқына жолдауы.....
- 3 Матаев С. «БАҚ төртінші билік пе?» // «Айқын» газеті, 2005 жыл, 25 маусым.
- 4 Кузнецов Г.В. «ТВ журналистика: критерии профессионализма», Москва, РИП – холдинг, 2004г. –С.216 бет.
- 5 Құл-Мұхаммед Н. Мемлекет және БАҚ бір-бірімізді қолдай отырып алға басайық// «Қазақ әдебиеті», 24 маусым 2009 жыл

References

- 1 Lunacharskiy A.B. Rech` na otkrytiy instituta zhivogo slova (15 noyabrya 1918 zh.) // Teatr, № 9. 1968 – S.85.
- 2 Nazarbaev N.A. «Kazakhstan – 2030» Kazakhstan khalkyna zholdauy.....
- 3 Mataev S. «BAK tortinshi bilik pe?» // «Aikyn» gazeti, 2005 zhyl, 25 mausym.
- 4 Kuznetsov G.V. «TV zhurnalistika: kriteri professionalizma», Moskva, RIP – kholding, 2004 g. - S.216 bet.
- 5 Kul-Mukhammed N. Memleket zhane BAK bir-birimizdi koldai otyryp alga basaiyk// «Kazak adebieti», 24 mausym 2009 zhyl